

Presentació del monogràfic «El gerencialisme i la seua influència en el món contemporani: anàlisi i reflexions»

Coordinat per

Carlos Jesús Fernández Rodríguez

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE MADRID

*The world needs steady men like me
to give and take the orders*

GENTLE GIANT

Un dels trets més característics del món organitzacional i laboral ha sigut el de l'èxit de les idees gerencials, és a dir, narratives que situen els problemes de gestió en el centre de les preocupacions i els problemes contemporanis. Tant en l'àmbit de la gestió empresarial com en el de l'administració d'allò públic —però també en altres espais com el de la qualificació laboral, la docència o fins i tot l'organització de la vida privada—, s'ha estés el mantra de la necessitat de «gestionar millor» absolutament tot, en una demanda de reforma contínua que ha acabat penetrant, a poc a poc, en tots els àmbits quotidians. Es tracta de ser més eficaç en el treball, més efectiu, però també d'adoptar una òptica d'anàlisi mercantil, inspirada en els costos i els beneficis, en cada vegada més aspectes de l'existència humana, però de manera especialment intensa en l'àmbit de l'economia, el treball i la gestió organitzacional. De fet, en la nostra vida professional actual és evident la proliferació de mecanismes d'avaluació i gestió (controls de qualitat, valoracions de servei, enquestes en línia) com a vies de mesurar la capacitat de proporcionar un bon servei o assolir objectius determinats, siguin purament empresarials o no. Aquestes eines es construeixen sobre idees noves, evidentment procedents del món dels negocis, que gaudeixen actualment d'una hegemonia incontestable i inspiren la posada en pràctica de més mecanismes destinats a augmentar la productivitat i el rendiment, en sintonia amb una nova biopolítica neoliberal, associada a l'èxit del postfordisme com un nou règim d'acumulació (Alonso, 2007). I és que aquest significant de la gestió cada vegada té més espai en els «discursos del present» (Alonso i Fernández Rodríguez, 2013a), i no només el reproduïxen nombroses instàncies i institucions sinó que, a més, contribueix a la construcció d'un imaginari social nou, on individus emprenedors i orientats a l'acció empresarial representen el nou tipus ideal de subjecte contemporani; un subjecte adaptat a un escenari neoliberal on el mercat es converteix en l'espai exclusiu d'organització d'allò social (Lazzarato, 2013; Moruno, 2015). I per bé que les manifestacions més arquetípiques d'aquestes idees gerencials les trobem recollides en llibres d'empresa que hi ha en llibreries d'aeroport i grans centres comercials (Boltanski i Chiapello, 2002; Fernández Rodríguez, 2007a; Alonso i Fernández Rodríguez, 2013a i 2013b), és

cert que, com hem indicat abans i podrem comprovar en les pàgines següents, aquest discurs penetra en tots els àmbits, des dels estils de vida fins a la forma d'orientar la recerca del coneixement científic, amb una influència extraordinària en la construcció de les societats contemporànies.

L'objectiu que persegueix aquest monogràfic és, així doncs, compilar una sèrie de treballs acadèmics, amb diferents formats i aproximacions, que servisquen per a retre compte de noves perspectives d'anàlisi entorn d'aquesta manifestació tan peculiar i prototípica del capitalisme neoliberal vigent: el fenomen del *gerencialisme*. Per *gerencialisme* entenem la ideologia i el discurs d'aquells que posseeixen el poder dins de les organitzacions empresarials (anomenem-los empresaris, gerents, directius, mànagers o quadres intermedis), que en recull els valors morals i les recomanacions pràctiques en relació no només amb com s'han d'organitzar les empreses i el treball que s'hi desenvolupa, sinó amb com s'ha de *gestionar* la mateixa societat i, per descomptat, els individus que en formen part: és a dir, parlem del que es coneix com discurs del *management* (Alonso i Fernández Rodríguez, 2006; 2013a; 2013b, i 2018; Collins, 2000; Fernández Rodríguez, 2007a; Fernández Rodríguez i Medina-Vicent, 2017; Gantman, 2005; Klikauer, 2015) que mira d'involucrar tots els actors socials i econòmics en una mirada i una manera d'actuar molt concretes en l'espai de l'economia de mercat que es transforma en el centre absolut d'allò social. De fet, el discurs del *management* s'ha convertit, sens dubte, en el discurs hegemònic en l'economia contemporània i reflecteix el que alguns autors, com Boltanski i Chiapello (2002), han definit com el «nou esperit del capitalisme», en què els valors gerencials es converteixen en el centre ideològic del sistema. El gerencialisme es presenta a si mateix, generalment, com a coneixement tècnic i neutral, ja que no debades part de les arrels d'aquest discurs està en la difusió de tècniques de gestió per part d'organitzacions i institucions importants (escoles de negocis, consultores i gurus empresarials: vegeu Locke i Spender, 2011; Fernández Rodríguez, 2013); no obstant això, a pesar d'aquesta pàtina d'objectivitat, la mirada gerencial és una mirada ideològica i profundament esbiaixada, destinada a convèncer els individus de la necessitat imperiosa

d'adaptar la seua manera de viure als requeriments dels sistema econòmic, de manera que romanen cecs davant dels problemes de justícia greus en la distribució de la renda i el benefici, i en el qual es marginen i s'obvien altres formes d'organització d'allò social que podrien comportar frens i traves a la pulsio dels guanys ràpids i desordenats que s'han apoderat de la major part dels mercats en aquest segle XXI (Alonso i Fernández Rodríguez, 2013b). A més, l'impacte d'aquestes idees sobre l'univers d'allò social i les institucions és extraordinari, ja que no només contribueixen a minar els nostres estats del benestar (Du Gay, 2012) i erosionar els conceptes clàssics de ciutadania laboral (Alonso, 2007), sinó que tenen un rol essencial en la justificació de la desigualtat social creixent en l'era del neoliberalisme (Parker, 2002).

Així doncs, a causa d'aquesta ubiqüitat dels nous discursos gerencials i el paper essencial que tenen en la constitució d'una subjectivitat neoliberal nova (Laval i Dardot, 2013), ens ha semblat pertinent presentar als lectors de *Debats* un monogràfic dedicat a reflexionar críticament sobre el fenomen del *gerencialisme*. Per a fer-ho, seguint l'estructura en seccions en què actualment s'organitza la revista, s'ha procedit a recopilar un conjunt d'aportacions d'especialistes nacionals i internacionals de gran interès, agudesa i originalitat, i que des de diferents òptiques miren de fer veure al lector la importància que aquests discursos han acabat per tenir en l'organització de diferents facetes de la vida contemporània. La primera de les seccions, «Quadern», conté cinc articles de temàtiques diverses. En el primer, els professors David Muñoz-Rodríguez i Antonio Santos Ortega, que en els últims temps han publicat treballs magnífics dedicats a rebentar la difusió de la nova ideologia de l'emprenedoria, particularment en l'entorn dels joves universitaris (Santos Ortega, 2004; Muñoz-Rodríguez i Santos Ortega, 2017), se centren a descriure com el discurs de l'activació i l'emprenedoria ha passat a ser el cor de les polítiques d'ocupació a la UE en l'Estratègia 2020. Activació i empenedoria són, per descomptat, dos conceptes centrals en l'imaginari *managerial* (Alonso i Fernández Rodríguez, 2013a) que s'han utilitzat àmpliament en les polítiques europees inspirades en el paradigma de la «flexigüritat» (Keune i Serrano Pascual, 2014). Els autors exploren, des d'una perspectiva comparada, les polítiques destinades a fomentar l'esperit empenedor a diferents països de la Unió Europea, i s'emfatitza la influència enorme que aquest concepte de subjecte empenedor (que transcendeix les fronteres de les polítiques d'ocupació per a convertir-se en una manera de viure) té sobre les institucions comunitàries, a pesar de ser una aposta clarament insuficient i problemàtica per a fer front a la precarització creixent de les condicions de treball. La segona contribució de «Quadern» també se centra en la qüestió de l'emprenedoria, però aquesta vegada aplicada a pràctiques laborals molt concretes. Els investigadors del CONICET María Inés Landa, Gustavo Blázquez i Cecilia Castro estudien l'adopció de l'estil de vida empenedor en espais orientats de manera específica a la provisió de serveis amb una funció fonamentalment recreativa (concretament el món del *fitness* i de l'entreteniment infantil). Els autors, ben familiaritzats amb aquestes anàlisis (especialment Landa, que ha publicat articles molt interessants sobre el paper del cos en el capitalisme postfordista: Landa, 2014; Landa i Marengo, 2011), presenten investigacions de gran valor en els plànols etnogràfic i discursiu, i conclouen que l'actitud empenedora passa a erigir-se com un actiu important en la professionalització d'aquests sectors i que, malgrat inserir els treballadors en un estil

de vida definit, no és capaç d'evitar que aquests continuen buscant altres alternatives laborals davant de la precarietat real d'aquests treballs.

El tercer text d'aquesta secció se centra en un altre espai on les lògiques gerencials s'han instal·lat d'una manera tan intensa com sorprenent (excepte per a aquells que estan dins d'aquest àmbit professional, que el pateixen): l'àmbit de la universitat. El sociòleg Fernando Ampudia de Haro, que en la seua fascinant obra d'inspiració *eliasiana* ha analitzat els codis i processos pels quals el comportament humà s'embrida socialment (Ampudia de Haro, 2007 i 2010), en aquest article mira d'identificar les dimensions principals del gerencialisme en l'espai universitari, prestant atenció especial a l'àmbit de la publicació científica. Per a això, fa una anàlisi crítica del material didàctic que s'utilitza en els nombrosos cursos que ofereixen les universitats als seus treballadors, ja que aquests textos-codis representen una font ideal per a analitzar el nou tipus de subjectivitat que se'ls demana a docents i investigadors. L'autor, que indica els riscos d'aquest model per a un debat científic informat, n'explora les conseqüències. El quart article d'aquesta secció està signat per la investigadora Maria Medina-Vicent i se centra en un subgènere específic de la literatura gerencial: la dirigida fonamentalment a dones. En aquests textos s'ofereixen consells per a gestionar millor i progressar professionalment i, alhora, es construeix un discurs molt particular entorn del que vol dir ser dona, de manera que es construeixen rols de gènere molt concrets en què no hi ha espai per a la conciliació laboral i familiar. Medina-Vicent, seguint l'estela d'altres treballs que ha publicat (Medina-Vicent, 2018) analitza un corpus de llibres de *management* i mostra com, al cap i a la fi, els valors i els comportaments prescrits a les dones professionals reproduïen els estereotips de gènere tradicionals, la qual cosa comporta posar a les dones directives en una situació de desavantatge respecte dels seus companys homes, de manera que es reforça la desigualtat de gènere. Finalment, la secció «Quadern» conclou amb un article que també va lligat a la investigació sobre el fenomen de la literatura gerencial, signat pels professors de la Universitat Autònoma de Madrid Luis Enrique Alonso i Carlos Jesús Fernández Rodríguez, que han escrit conjuntament moltes pàgines sobre aquest tema (Alonso i Fernández Rodríguez, 2006, 2013a i 2013b; Fernández Rodríguez, 2007a i 2011). En aquest text, els autors exploren un subgènere de la literatura gerencial al qual, generalment, s'ha prestat poca atenció: la ficció *managerial*, és a dir, novel·les i faules on es presenten i es desenvolupen arguments relacionats amb la tasca de gestió, el públic de les quals són directius i quadres intermedis d'empreses. L'argument que presenten en aquestes pàgines és que bona part d'aquesta literatura està inspirada en l'obra de la controvertida escriptora Ayn Rand, autora de capçalera de bona part dels polítics i empresaris neoliberals als Estats Units d'Amèrica, ja que comparteixen la visió maniquea del món i els personatges arquetípics moguts per l'únic anhel de l'èxit en els negocis.

Després del «Quadern», el monogràfic té, en la secció «Punts de vista», quatre contribucions convidades. En la primera, el professor de la Universitat de Buenos Aires Ernesto Gantman, autor d'estudis importants sobre el gerencialisme (Gantman, 2005) i especialitzat recentment en l'anàlisi bibliomètrica de la producció científica en l'àmbit de l'administració d'empreses (Gantman, 2011; Gantman i Fernández Rodríguez, 2016),

revisa la denominada «ficcio meritocràtica» i afirma que tot i que no hi haja evidències empíriques que permeten donar suport a l'existència de meritocràcia en la societat actual, l'influx d'aquest mite pot ser molt important en la justificació de l'ordre social contemporani. La segona contribució està signada pel professor britànic Martin Parker, una de les veus més reconegudes del moviment acadèmic Critical Management Studies (Hassard i Parker, 1993; Parker, 2002 i 2018; sobre els Critical Management Studies, es recomana llegir Grey i Willmott, 2005, i Fernández Rodríguez, 2007b i 2017). Parker se centra en les transformacions importants que ha patit la Universitat en les últimes dècades. En la seua aportació, descriu de manera molt crítica l'emergència d'un mercat de l'educació superior en què al final els gerents acaben controlant les universitats. Aquests arguments s'han ampliat en el seu últim treball *Shut Down the Business School* (Parker, 2018). La tercera aportació en aquesta ficció està signada pel professor David Collins, un dels grans experts en literatura gerencial (Collins, 2000 i 2007). Collins, a la llum dels esdeveniments polítics recents (concretament, la victòria electoral de Donald Trump), mostra les concomitàncies que hi ha entre el moment sociopolític en què se gesta el supervendes empresarial *En busca de la excel·lència* i la victòria recent de l'histrionc president estatunidenc i indica que aquesta probablement aportarà el mateix que el projecte de l'excel·lència, que només va portar divisió a l'Amèrica dels vuitanta. Aquesta secció acaba amb un comentari del sociòleg uruguaià Gabriel Abend sobre l'anglès com a *lingua franca* en els nous mercats d'educació superior. Abend, els treballs del qual sobre la moralitat empresarial són una referència per a l'anàlisi dels discursos gerencials (Abend, 2014), ha cedit amablement aquest text irònic, provocador i sorneguer, inspirat en el clàssic de Swift, perquè forme part d'aquest monogràfic, la qual cosa permet, a més, que la revista cultural *Debats* experimente amb formats nous.

Finalment, aquesta col·lecció de treballs es completa amb una entrevista al reconegut sociòleg britànic Paul du Gay, un dels estudiosos contemporanis del fenomen del gerencialisme més gran (Du Gay, 1996, 2012; Hall i Du Gay, 2003). En la conversa, Du Gay exposa la seua visió del fenomen gerencial i hi explora qüestions d'interés enorme com ara l'origen del gerencialisme, la relació entre gerencialisme i neoliberalisme, la lògica gerencial davant de la burocràtica, el problema de la desigualtat econòmica que les pràctiques gerencials generen o les alternatives possibles a aquestes idees. Finalment, s'hi inclou una ressenya del llibre *Estudis crítics de l'organització*, compilat pel professor colombià Rafael Carvajal Baeza (2013) i que mostra l'interés creixent que les aproximacions crítiques al fenomen gerencial van suscitant en espais acadèmics com el de l'Amèrica Llatina. Espere, com a editor d'aquest monogràfic, que aquesta col·lecció de treballs contribuísca a comprendre més bé el fenomen del gerencialisme i pugua proporcionar al lector una sèrie d'eines per a llegir, de manera més crítica, els missatges que apareixen implícits en els discursos ubics del *management*.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Abend, G. (2014). *The Moral Background: An Inquiry into the History of Business Ethics*. Princeton: Princeton University Press.

- Alonso, L. E. (2007). *La crisis de la ciudadanía laboral*. Barcelona: Anthropos.
- Alonso, L. E. i Fernández Rodríguez, C. J. (2006). El imaginario managerial: El discurso de la fluidez en la sociedad económica. *Política y Sociedad*, 43(2), 127-151.
- Alonso, L. E. i Fernández Rodríguez, C. J. (2013a). *Los discursos del presente*. Madrid: Siglo XXI.
- Alonso, L. E. i Fernández Rodríguez, C. J. (2013b). Los discursos del management: Una perspectiva crítica. *Lan Harremanak*, 28, 42-69.
- Alonso, L. E. i Fernández Rodríguez, C. J. (2018). *Poder y sacrificio: Los nuevos discursos de la empresa*. Madrid: Siglo XXI.
- Ampudia de Haro, F. (2007). *Las bridas de la conducta: Una aproximación al proceso civilizatorio español*. Madrid: CIS.
- Ampudia de Haro, F. (2010). El logro del éxito: La dimensión social de la literatura de autoayuda. *Revista Española de Sociología*, 13, 11-30.
- Boltanski, L. i Chiapello, È. (2002). *El nuevo espíritu del capitalismo*. Madrid: Akal.
- Carvajal Baeza, R. (comp.) (2013). *Estudios críticos de la organización: qué son y cuál es su utilidad*. Cali: Universidad del Valle.
- Collins, D. (2000). *Management Fads and Buzzwords*. Londres: Routledge.
- Collins, D. (2007). *Narrating the Management Guru: In Search of Tom Peters*. Londres: Routledge.
- Du Gay, P. (1996). *Consumption and Identity at Work*. Londres: Sage.
- Du Gay, P. (2012). *En elogio de la burocracia*. Madrid: Siglo XXI.
- Fernández Rodríguez, C. J. (2007a). *El discurso del management: Tiempo y narración*. Madrid: CIS.
- Fernández Rodríguez, C. J. (ed.) (2007b). *Vigilar y organizar: Una introducción a los Critical Management Studies*. Madrid: Siglo XXI.
- Fernández Rodríguez, C. J. (2013). El gato que caza nuestros ratones: China como colección de mitologías. *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*, 115, 79-88.
- Fernández Rodríguez, C. J. (2011). The Learning Environment and the Politics of Globalization – Consultants and Business Schools between Destandardization and Rhetoric. En M. Martínez Lucio (ed.), *International Human Resource Management: An Employment Relations Perspective*. Londres: Sage.
- Fernández Rodríguez, C. J. (2017). Estudios críticos de la gestión: Estudios culturales de los conflictos en el mundo del trabajo. *Política y sociedad*, 54 (1), 23-44.
- Fernández Rodríguez, C. J. i Medina-Vicent, M. (2017). Los nuevos discursos del management: Difusión, impactos y resistencias. *Recerca: Revista de pensament i anàlisi*, 20, 7-14.
- Gantman, E. (2005). *Capitalism, Social Privilege and Managerial Ideologies*. Aldershot: Ashgate.
- Gantman, E. (2011). La productividad científica argentina en ciencias sociales: Economía, psicología, sociología y ciencia política en el CONICET (2004-2008). *Revista española de documentación científica*, 34 (3), 408-425.
- Gantman, E. i Fernández Rodríguez, C. J. (2016). Literature Segmentation in Management and Organization Studies: The Case of Spanish-speaking Countries (2000-2010). *Research Evaluation*, 25(4), 461-471.
- Grey, C. i Willmott, H. (ed.) (2005). *Critical Management Studies: A Reader*. Oxford: Oxford University Press.
- Hall, S. i Du Gay, P. (ed.) (2003). *Cuestiones de identidad cultural*. Buenos Aires: Amorrortu.

- Hassard J. i Parker, M. (ed.) (1993). *Postmodernism and Organization*. Londres: Sage.
- Keune, M. i Serrano Pascual, A. (ed.) (2014). *Deconstructing Flexicurity and Developing Alternative Approaches: Towards New Concepts and Approaches for Employment and Social Policy*. Londres: Routledge.
- Klikauer, T. (2015). What Is Managerialism? *Critical Sociology*, 41(7-8), 1103-1119.
- Landa, M. I. (2014). La sonrisa del éxito: Figuraciones de una subjetividad exigida. *Arxius de sociologia*, 30, 153-168.
- Landa, M. I. i Marengo, L. G. (2011). El cuerpo del trabajo en el capitalismo flexible: Lógicas empresariales de gestión de energías y emociones. *Cuadernos de relaciones laborales*, 29(1), 177-199.
- Laval, C. i Dardot, P. (2013). *La nueva razón del mundo: Ensayo sobre la sociedad neoliberal*. Barcelona: Gedisa.
- Lazzarato, M. (2013). *La fábrica del hombre endeudado*. Buenos Aires: Amorrortu.
- Locke, R. R. i Spender, J. C. (2011). *Confronting Managerialism: How the Business Elite and their Schools Threw our Lives out of Balance*. Londres: Zed Books.
- Medina-Vicent, M. (2018). *Género y management en el marco neoliberal: Un análisis crítico para la emergencia de liderazgos feministas*. Tesis doctoral, Universitat Jaume I, Comunitat Valenciana). Recuperat de <https://www.tdx.cat/handle/10803/461177>
- Moruno, J. (2015). *La fábrica del emprendedor: Trabajo y política en la empresa*. Madrid: Akal.
- Muñoz-Rodríguez, D. i Santos Ortega, J. A. (2017). Las cárceles del capital humano: trabajo y vidas precarias en la juventud universitaria. *Recerca: Revista de pensament i anàlisi*, 20, 59-78.
- Parker, M. (2002). *Against Management*. Cambridge: Polity.
- Parker, M. (2018). *Shut Down the Business School: What's Wrong with Management Education*. Londres: Pluto Press.
- Santos Ortega, J. A. (2014). La política en manos de los empresarios: el imparable ascenso de la ideología del emprendedor. *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*, 127, 29-43.

